

Luiza Ossowska, Anna Ziemińska

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

POŁOŻENIE OBSZARÓW WIEJSKICH WZGLĘDEM MIAST W WOJEWÓDZTWIE ZACHODNIOPOMORSKIM

RURAL AREAS LOCATION IN RELATION TO TOWNS AND CITIES IN ZACHODNIOPOMORSKIE VOIVODSHIP

Słowa kluczowe: obszary wiejskie, miasta, funkcje miast, województwo zachodniopomorskie
Key words: rural areas, city, urban functions, Zachodniopomorskie voivdoship

Abstrakt. Celem badań była klasyfikacja obszarów wiejskich województwa zachodniopomorskiego z uwagi na ich położenie względem ośrodków miejskich. W badaniu zastosowano miernik syntetyczny, zbudowany na podstawie trzech cech prostych określających bezpośrednie sąsiedztwo miast oraz odległość od ośrodka powiatowego i wojewódzkiego. Ponad 32% gmin i obszarów wiejskich województwa zachodniopomorskiego to tereny o dość niekorzystnym i niekorzystnym położeniu w stosunku do miast. Prawie 40% badanych obszarów charakteryzuje się średnio korzystnym położeniem, a ponad 28% badanych gmin i obszarów wiejskich znalazło się w klasach o korzystnym i bardzo korzystnym położeniu.

Wstęp

Miasta jako ośrodki koncentracji działalności społeczno-gospodarczej pełnią wiele funkcji zarówno wobec własnych mieszkańców, jak i wobec otoczenia. Według Heffnera [2002] i Domańskiego [1998], wielkość miasta i „bezpośredniość” jego kontaktu są czynnikami aktywizującymi pobliskie obszary wiejskie. Badacze podkreślają, że im większy ośrodek miejski znajduje się w bezpośrednim sąsiedztwie gminy wiejskiej, tym możliwości rozwoju i wzrostu aktywności społeczno-gospodarczej mieszkańców wsi są większe. Podobną opinię można odnaleźć w dokumencie „Kierunki rozwoju obszarów wiejskich” [2010], w którym zasięg oddziaływania miast traktowany jest jako czynnik rozwoju na równi ważny z potencjałem endogenicznym tych obszarów.

Czarnecki [2010] zauważa, że także mniejsze ośrodki miejskie zlokalizowane znacznie bliżej obszarów wiejskich, w tym peryferyjnych, umożliwiają realizację potrzeb ekonomicznych i społecznych, dzięki czemu prowadzą do wzrostu poziomu i jakości życia ludności wiejskiej oraz rozwoju terytorium przez nią zamieszkiwanego. To właśnie te ośrodki miejskie mogą przyczynić się do wzmocnienia potencjału endogenicznego obszarów wiejskich, gdyż w przeciwieństwie do dużych metropolii nie powodują odpływu młodej, wykształconej i przedsiębiorczej ludności. Na znaczenie małych miast jako wielofunkcyjnych ośrodków obsługi terenów wiejskich zwracają uwagę także Gołden [1999] i Heffner [2005]. Małe miasta pełnią m.in. funkcję pośrednika w wymianie gospodarczej obszarów wiejskich z centrami regionalnymi i metropoliami, a także często stają się miejscem realizacji pojawiających się inicjatyw i aktywności gospodarczych, społecznych i kulturalnych.

Można stwierdzić, iż miasta w pewnym stopniu spełniają służebną rolę w stosunku do obszarów wiejskich, gdyż stwarzają możliwość zaspokajania tych potrzeb ludności wiejskiej, które nie mogą być zrealizować na zamieszkiwanych przez tą ludność terenach. W związku z oddziaływaniem ośrodków miejskich na rozwój obszarów wiejskich istotne jest zbadanie położenia tych obszarów względem miast.

Material i metodyka badań

Głównym celem badań było wyznaczenie wartości wskaźnika położenia gmin wiejskich i obszarów wiejskich w gminach miejsko-wiejskich w stosunku do miast w województwie zachodniopomorskim¹.

Wskaźnik położenia wyznaczono za pomocą cechy syntetycznej, która służy do opisu zjawisk złożonych i jest funkcją rzeczywistą cech prostych. W konstrukcji tej cechy uwzględniono trzy wskaźniki

¹ Badania są częścią projektu własnego pt. „Renta położenia jako determinanta rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich w Polsce”, Nr N N114211838, finansowanego w ramach konkursu (umowa zawarta na podstawie decyzji MNiSW Nr 2118/B/H03/2010/38).

cząstkowe: bezpośredniego sąsiedztwa z ośrodkiem miejskim, odległość od ośrodka powiatowego oraz odległość od ośrodka wojewódzkiego. Cechy te poddano weryfikacji merytorycznej i statystycznej, a następnie ustalono rolę, którą pełnią one w badanym zjawisku. Wskaźnik bezpośredniego sąsiedztwa z ośrodkiem miejskim określono jako stymulantę (dodatnio skorelowaną z badanym zjawiskiem), natomiast dwie pozostałe cechy jako destymulanty (ujemnie skorelowane) i dokonano ich normalizacji z wykorzystaniem następujących wzorów [Wysocki, Lira 2003]:

– dla stymulanty:

$$z_{ij} = (x_{ij} - \min_i\{x_{ij}\}) / (\max_i\{x_{ij}\} - \min_i\{x_{ij}\}),$$

– dla destymulant:

$$z_{ij} = (\max_i\{x_{ij}\} - x_{ij}) / (\max_i\{x_{ij}\} - \min_i\{x_{ij}\}).$$

Wskaźnik syntetyczny wyznaczono metodą bezwzorcową (uśredniona wartość znormalizowanych cech). Następnie wykorzystując średnią i odchylenie standardowe wskaźnika syntetycznego, podzielono badane obszary na pięć klas – od najbardziej do najmniej korzystnego położenia względem systemu miejskiego.

Wartość wskaźnika bezpośredniego sąsiedztwa z ośrodkiem miejskim wyznaczono metodą punktową. Kryteria przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Kryteria delimitacji obszarów wiejskich z uwagi na bezpośrednie sąsiedztwo z ośrodkiem miejskim

Table 1. The criteria of rural area delimitation due to the vicinity of a town or city

Typ miasta/ <i>Town size</i>	Wielkość miasta sąsiadującego [tys.]/ <i>The adjacent town size [thous.]</i>	Punkcja/ <i>Score</i>
Małe/ <i>Small</i>	poniżej/ <i>below</i> 5	1-2*
	5-10	3-4*
Średnie/ <i>Medium</i>	10-20	5-6*
	20-50	7-8*
	50-100	9
Duże/ <i>Large</i>	100-200	10
	200-400	11
	400 i więcej/ <i>and more</i>	12

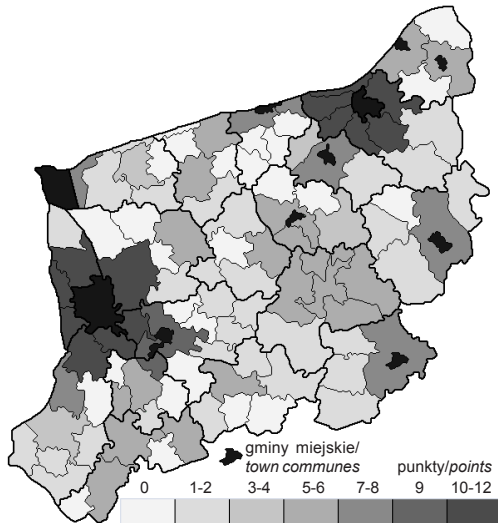
* w gminach miejsko-wiejskich założono, że integracja między miastem a obszarem wiejskim jest większa/*in urban-rural counties the integration between a town and rural areas is assumed to be higher*

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ossowska, Poczta 2009, Heffner 2002

Source: own study based on Ossowska, Poczta 2009, Heffner 2002

Bezpośrednie sąsiedztwo obszarów wiejskich z ośrodkiem miejskim

Sieć miejską województwa zachodniopomorskiego tworzą 63 miasta różnej wielkości. Przeważają małe jednostki – poniżej 5 tys. mieszkańców. Łącznie małych miast o liczbie ludności nieprzekraczającej 10 tysięcy w 2010 r. było 38. W grupie średnich miast odnotowano 23 jednostki o liczbie mieszkańców od 10 do 100 tysięcy. W województwie zachodniopomorskim są dwa duże miasta – Szczecin (405,6 tys. mieszkańców) oraz Koszalin (107,9 tys. mieszkańców) [Bank Danych Lokalnych GUS 2012].

Rysunek 1. Wskaźnik bezpośredniego sąsiedztwa obszarów wiejskich z ośrodkiem miejskim w województwie zachodniopomorskim

Figure 1. The indicator of rural area proximity to town or city in Zachodniopomorskie Voivodeship

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

W województwie zachodniopomorskim w bezpośrednim zasięgu oddziaływania miast znajduje się 76 gmin i obszarów wiejskich (rys. 1). Najwięcej punktów otrzymały gminy i obszary wiejskie w zasięgu oddziaływania Szczecina. Drugą w kolejności punktacji grupą są obszary zlokalizowane wokół Koszalina. Tereny w bezpośrednim sąsiedztwie dużych miast zwykle pełnią funkcje zapleczy, w tym również funkcję sypialni miast i „drugich domów”, przyczyniając się do rozwoju tych obszarów. W przypadku Koszalina funkcję sypialni pełnią przede wszystkim gminy Świeszyno, Manowo i Biesiekierz.

W Szczecinie istnieje znaczne rezerwy terenów budowlanych (Szczecin jest miastem rozległym). Natomiast brakuje rezerw terenów inwestycyjnych, co oznacza potrzebę współdziałania z gminami ościennymi, dysponującymi poszukiwanymi terenami i tworzącymi zaplecze miasta [Strategia rozwoju Szczecina... 2011].

Założono, że w gminach miejsko-wiejskich integracja między miastem a obszarem wiejskim jest większa, m.in. z uwagi na wspólne granice administracyjne. Takich gmin w województwie za-

chodniopomorskim jest 52, a wielkość miast waha się od 1,2 tys. osób w Nowym Warpnie do 34 tys. mieszkańców w Policach. Poza bezpośrednim zasięgiem miast w województwie zachodniopomorskim znalazło się 27 gmin wiejskich.

Odległość od ośrodka powiatowego

Dostęp mieszkańców obszarów wiejskich do miast powiatowych jest ważny ze względu na koncentrację w tych ośrodkach działalności społeczno-gospodarczej. Miasta te zwykle dysponują większym zapleczem szkół średnich, dostępnością do służby zdrowia, ośrodków kultury i innych instytucji oraz bogatszą ofertą miejsc pracy. Z tych powodów we wskaźniku odległości obszarów wiejskich od ośrodka powiatowego za korzystniejsze przyjęto bliższe położenie względem miasta powiatowego.

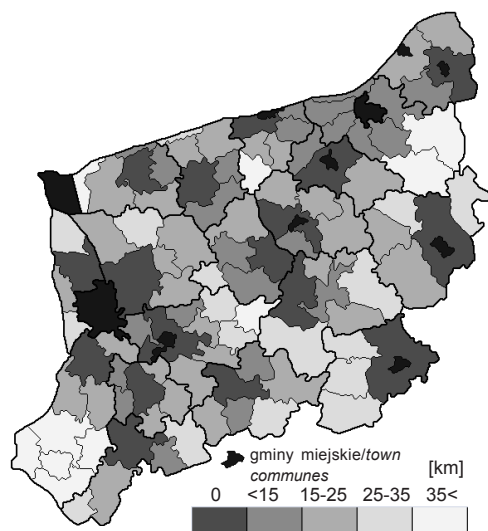
W województwie zachodniopomorskim znajduje się 21 ośrodków powiatowych, z tego 3 – Koszalin, Szczecin i Świnoujście – to powiaty grodzkie, a pozostałych 18 – ziemskie. Miastami powiatowymi o największej liczbie ludności, poza Szczecinem i Koszalinem, są Stargard Szczeciński i Police (od około 64 do 70 tys.), a najmniejszej Kamień Pomorski i Łobez – około 10 tys. mieszkańców.

W zasięgu bezpośredniego oddziaływania ośrodków powiatowych znalazło się 17 badanych jednostek. Są to gminy, w których to samo miasto pełni rolę ośrodka gminnego i powiatowego. Tylko 10 gmin znalazło się w odległości większej niż 35 km od ośrodka powiatowego. Natomiast średnia odległość badanych jednostek od ośrodków powiatowych w województwie wyniosła 18,8 km.

Odległość od ośrodka wojewódzkiego

W bezpośrednim otoczeniu Szczecina – ośrodka wojewódzkiego regionu – znajduje się 5 gmin wiejskich (Bielice, Kobyłanka, Stare Czarnowo, Dobra Szczecińska, Kołbaskowo) oraz obszary wiejskie z 3 gmin miejsko-wiejskich (Goleniów, Gryfino, Police), których odległość od stolicy województwa wynosi od 15 do 37 km (rys. 3). Zgodnie ze „Strategią rozwoju Szczecina 2025” [2011] miasto i sąsiadujące z nim gminy tworzą obszar metropolitalny². Według Heffnera [2011], dzięki rozbudowanej sieci powiązań tych ośrodków z otoczeniem rozwój funkcji metropolitalnych może być szansą przyspieszonego rozwoju całego regionu, a z pewnością jest szansą dla gmin otaczających duże miasto. Nie oznacza to, że pozostałe tereny województwa zachodniopomorskiego nie odczuwają oddziaływania Szczecina. Jednak jak trafnie

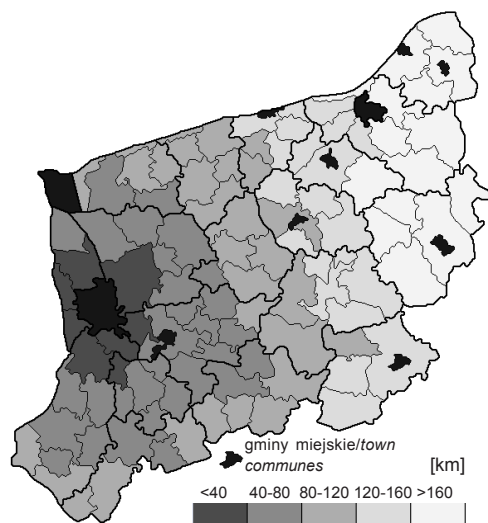
² Obszar metropolitalny to obszar funkcjonalny gmin powiązanych ze Szczecinem, budujący wspólny potencjał społeczno-gospodarczy. Szczeciński Obszar Metropolitalny zajmuje powierzchnię 1 985 km² i jest zamieszkały przez 618 tys. osób [Strategia rozwoju... 2011].

Rysunek 2. Wskaźnik odległości miejscowości gminnych w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich od ośrodka powiatowego w województwie zachodniopomorskim

Figure 2. The indicator of rural areas distance from the district capital town in Zachodniopomorskie Voivodeship

Źródło: opracowanie własne na podstawie [maps.google.pl]
Source: own study based on [maps.google.pl]

Rysunek 3. Wskaźnik odległości miejscowości gminnych w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich od ośrodka wojewódzkiego w województwie zachodniopomorskim

Figure 3. The indicator of rural area distance from the capital of Zachodniopomorskie Voivodeship

Źródło: jak na rys. 2
Source: see fig. 2

zauważa Smętkowski [2007], najczęściej rozwój płynący z metropolii ogranicza się do bezpośredniej strefy podmiejskiej i może powodować efekty wymywania na pozostałych terenach, prowadząc tym samym do ich marginalizacji.

Z uwagi na położenie Szczecina w zachodniej części województwa średnia odległość od miasta wojewódzkiego w badanym województwie przekracza 100 km. Najdalej położone są gminy powiatu sławieńskiego, szczecineckiego, koszalińskiego i białogardzkiego.

Położenie obszarów wiejskich w stosunku do systemu miejskiego

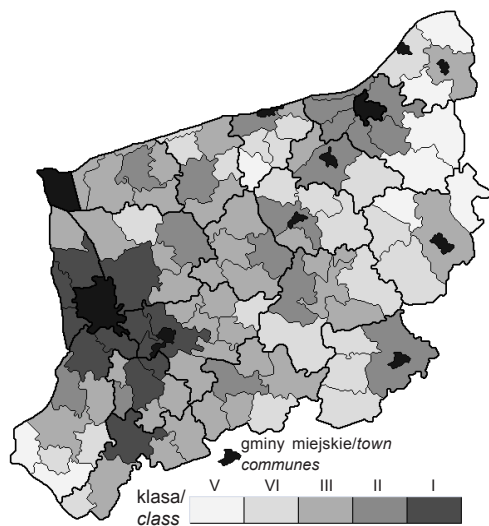
Wskaźnik położenia obszarów wiejskich względem systemu miejskiego wyznaczono za pomocą cechy syntetycznej, przy użyciu trzech wskaźników cząstkowych. Badane obszary wiejskie podzielono na pięć klas – od najbardziej do najmniej korzystnego położenia względem systemu miejskiego (tab. 2, rys. 4).

Klasa I o bardzo korzystnym położeniu w stosunku do systemu miejskiego to obszary zlokalizowane przede wszystkim w sąsiedztwie Szczecina. Stąd najwyższa wartość wskaźnika bezpośredniego sąsiedztwa miast, przy jednoczesnej najkrótszej odległości od miasta wojewódzkiego. W klasie tej znalazły się również obszary zlokalizowane poza bezpośrednim wpływem Szczecina, ale w niewielkiej odległości od miasta, a równocześnie pozostające w bezpośrednim sąsiedztwie miast powiatowych (Myślibórz, Stargard Szczeciński, Pyrzyce).

W klasie II o korzystnym położeniu względem systemu miejskiego znalazły się obszary zlokalizowane w zasięgu bezpośredniego oddziaływania ośrodków powiatowych. Potwierdza to najkrótsza w regionie odległość od miasta powiatowego oraz wysoka wartość wskaźnika bezpośredniego sąsiedztwa miast. Odległość od miasta wojewódzkiego jest większa niż przeciętnie w regionie, ponieważ obszary klasy II są rozmieszczone w różnych częściach województwa.

Klasa III to obszary o średnio korzystnym położeniu względem systemu miejskiego. Klasa ta okazała się najliczniejsza, a wartości wskaźników cząstkowych ukształtowały się na poziomie zbliżonym do przeciętnego poziomu w całym badanym regionie. Są to przede wszystkim obszary w zasięgu oddziaływania lokalnych ośrodków miejskich, o średniej odległości od miasta powiatowego.

W klasie IV znalazły się obszary o dość niekorzystnym położeniu względem systemu miejskiego. Podobnie jak w klasie III są to tereny w zasięgu

Rysunek 4. Wskaźnik położenia obszarów wiejskich względem systemu miejskiego w województwie zachodniopomorskim

Figure 4. The indicator of rural area location in relation to town or city in Zachodniopomorskie Voivodeship

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

Tabela 2. Wskaźniki cząstkowe położenia obszarów wiejskich względem systemu miejskiego w województwie zachodniopomorskim według klas

Table 2. The individual indicators of rural area location in relation to town or city in Zachodniopomorskie Voivodeship

Wyszczególnienie/Specification	Klasy/Classes					Ogółem/ Total
	I	II	III	IV	V	
Liczba jednostek/Numbers	11	18	41	24	9	103
Bezpośrednie sąsiedztwo miast [pkt]/Proximity of town	10,36	7,33	2,56	1,42	1,11	3,83
Odległość od miasta powiatowego [km]/ Distance from district's capital	8,85	6,64	18,95	26,29	35,00	18,83
Odległość od miasta wojewódzkiego [km]/ Distance from voivodeship's capital	33,89	118,50	87,19	121,97	162,81	101,68
Wartość wskaźnika syntetycznego/Synthetic coefficient value	0,87	0,66	0,51	0,38	0,26	0,53

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

oddziaływania lokalnych ośrodków miejskich, a dodatkowo – o dość dużej odległości od miast powiatowych i ośrodka wojewódzkiego.

Klasa V to obszary o niekorzystnym położeniu względem systemu miejskiego. Są to tereny zlokalizowane przede wszystkim na krańcach województwa, w znacznym oddaleniu od największych ośrodków miejskich. W klasie tej znalazły się nie tylko gminy wiejskie, ale i miejsko-wiejskie z bardzo małym ośrodkiem miejskim (Bobolice, Polanów, Białą Bór, Cedynia, Mieszkowice).

Podsumowanie

Ponad 32% gmin i obszarów wiejskich województwa zachodniopomorskiego to tereny o dość niekorzystnym i niekorzystnym położeniu w stosunku do miast. Obszary te położone są głównie na krańcach województwa, w oddaleniu od największych ośrodków miejskich.

Prawie 40% badanych obszarów charakteryzuje się średnio korzystnym położeniem względem systemu miejskiego w województwie zachodniopomorskim. Tereny te położone są w zasięgu oddziaływania lokalnych ośrodków miejskich, o średnim oddaleniu od miasta powiatowego. Należy jednak pamiętać, że lokalne ośrodki miejskie położone są w sąsiedztwie obszarów wiejskich również umożliwiają realizację potrzeb społeczno-ekonomicznych. Nie wywierają tak znacznego wpływu na rozwój obszarów wiejskich, ale mogą przyczynić się do wzmacniania ich potencjału endogenicznego.

Ponad 28% badanych gmin i obszarów wiejskich znalazło się w klasach o korzystnym i bardzo korzystnym położeniu. Są to przede wszystkim tereny wiejskie znajdujące się w zasięgu oddziaływania największych ośrodków miejskich regionu, a także miast powiatowych. Obszary wiejskie zlokalizowane w pobliżu dwóch największych miast województwa zachodniopomorskiego korzystają na takim położeniu, ponieważ pełnią funkcje zapleczy miast (sypialni miast, terenów „drugich domów”, terenów inwestycyjnych).

Literatura

- Bank Danych Lokalnych. [www.stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks], odczyt 2012.
- Czarnecki A.** 2010: Procesy urbanizacji na obszarach wiejskich w Polsce. [W:] Przestrzenne, społeczno-ekonomiczne zróżnicowanie obszarów wiejskich w Polsce (red. M. Stanny, M. Drygas). IRWiR PAN, Warszawa, 61-80.
- Domański R.** 1998: Zasady geografii społeczno-ekonomicznej. PWN, Warszawa-Poznań.
- Golden M.** 1999: Planowanie zagospodarowania przestrzennego w warunkach gospodarki rynkowej. Politechnika Koszalińska, Koszalin.
- Heffner K.** 2002: Czynniki osadnicze wpływające na potencjał rozwojowy obszarów wiejskich. [W:] Wiejskie obszary kumulacji barier rozwojowych (red. M. Kłodziński). IRWiR PAN, Warszawa.
- Heffner K.** 2005: Czynniki rozwoju obszarów wiejskich – rola małych miast. [W:] Uwarunkowania i kierunki przemian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich (red. A. Rosner). IRWiR PAN, Warszawa.
- Heffner K.** 2011: Funkcje metropolitalne stolic województw Polski Zachodniej. Ekspertyza, Uniwersytet Opolski, [www.polskazachodnia2020.pl/attachments/article/14/Funkcje%20metropolitalne%20stolic%20wojew-%C3%B3dztw%20Polski%20Zachodniej.pdf].
- Kierunki rozwoju obszarów wiejskich. 2010: Założenia do „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi i rolnictwa” Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.
- Ossowska L., Pocza W.** 2009: Endogenne uwarunkowania rozwoju społeczno- gospodarczego obszarów wiejskich Pomorza Środkowego. Wyd. UP w Poznaniu, Poznań.
- Smętkowski M.** 2007: Nowe relacje metropolia-region w gospodarce informacyjnej na przykładzie Warszawy i Mazowsza. [W:] Polska regionalna i lokalna w świetle badań EUROREG-u (red. G. Gorzelak). Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa, 163-188.
- Strategia rozwoju Szczecina 2025, Szczecin, 23 maja 2011.
- Wysocki F., Lira J.** 2003: Statystyka opisowa. Wyd. AR w Poznaniu, Poznań.

Summary

The article classifies rural areas of Zachodniopomorskie voivodship with regard to their location to towns and cities. The classification uses a synthetic coefficient based on three simple indicators: proximity of urban areas, and the distance from the voivodeship's capital and district's capital.

Adres do korespondencji:

dr Luiza Ossowska, mgr Anna Ziemińska
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej w Agrobiznesie
ul. Wojska Polskiego 28, 60-637 Poznań
tel. (61) 848 70 52
e-mail: ossowska@up.poznan.pl, zieminska@up.poznan.pl